

Marker kommune

GRENSEKOMITEEN
VÄRMLAND - ØSTFOLD

Interreg
Sverige-Norge
Europeiska regionala utvecklingsfonden

ÅRJÄNGS KOMMUN

**VEIEN TIL FRIHET/VÄGEN TILL FRIHET
– et forprosjekt/en förstudie**

Gränskommittén/Grensekomiteen, oktober 2022
Prosjektledare/Prosjektledere:
Trond A Enger, Ruben Agnarsson

Omslagsbild: Norske flyktingar under andra världskriget passerar den breda gatan som ör huggen i skogen för att markera svenskgränsen. Foto: Riksarkivet

Bilder i materialet är antingen commons wikimedia-bilder eller bilder som projektledningen har copyright på.

Som bilagor till denna rapport bifogas konseptbeskrivning om fortene i Trøgstad og Høytorp från Indre Østfold kommune och en förstudie om ett kunskapscenter i Töcksfors som Gränskommittén har beställt av LG Nilsson. Rapporten blandar norske och svenske perspektiv och är följaktligen även skriven på både svenska och norske omvartannat.

Stort tack till alle som tagit sig tid att medverka i rapporten.

Vid eventuelle spørsmål om rapportens innhåll kontakta:
 elenor.karlsson@arjang.se

Omslagsbilde: Norske flyktinger under andre verdenskrig passerer den breie gata som er hogd i skogen for å markere svenskgrensa. Foto: Riksarkivet

Bilder i materialet er enten commons wikimedia-bilder eller bilder som prosjektledelsen har opphavsrett på.

Vedlagt til denne rapporten er en konseptbeskrivelse av fortene i Trøgstad og Høytorp fra Indre Østfold kommune og en mulighetsstudie om et kunnskapssenter i Töcksfors som Grensekomiteen bestilt fra LG Nilsson. Rapporten blander norske og svenske perspektiver og er også skrevet vekselvis på svensk og norsk.

Tusen takk til alle som tok seg tid til å delta i rapporten.

For spørsmål om innholdet i rapporten, kontakt:
 vidar.ostenby@marker.kommune.no

Innhold

Innledning og avgrensning	5
Ideer til aktiviteter i et hovedprosjekt	6
Flyktingeruter/flyktingevegar	8
Kunnskapskilder/personer	10
Kunnskapskilder/personer, liste	16
Kunnskapskilder/miljøer	18
Böcker, filmer, tidningar, utställningar, hemsidor	24
Bøker/skrifter/filmer	26
Organisasjon hovedprosjekt	27

Bilagor/vedlegg:

1. PM 1. Fortene - konseptbeskrivelse fra Indre Østfold kommune
2. PM 2. Förstudie LG Nilsson om ett kunskapscenter i Töcksfors

Innledning og avgrensning

Mandat: "Prosjektet skal levere en rapport som inneholder informasjon om hvilke miljøer som arbeider med temaet omkring flyktingeruter mellom Norge og Sverige, der det systematisk framgår hvordan man kan finne informasjon og hvilke lokale kunnskapskilder som finnes."

"Prosjektet leverer: En rapport som inneholder informasjon om vilka miljøer som arbeider med temat kring flyktingvägar mellan Norge och Sverige, där det systematiskt framgår var man kan hitta information och vilka lokala kunnskapskällor som finns."

Forprosjektet skal videre vurdere mulighetene for å gjennomføre et hovedprosjekt som kan levendegjøre grenseregionens historie. Målet er å gi dagens generasjoner økt kunnskap om felles historie i grenseområdet, og samtidig lære mer om forskjeller og likheter mellom våre to broderfolk.

Vi er like på så mange måter, men samtidig forskjellige fordi vi er forskjellige nasjoner. Norge og Sverige kan ha ulikt ståsted i utenrikspolitiske saker. Men uansett nasjonalt ståsted har grensetraktene sin egen indre dynamikk. Dette vil vi gjerne vite mer om.

Det har vært nødvending å gjøre en geografisk avgrensning i forprosjektfasen. Dvs. at vi har konsentrert oss om kommunene Marker og Indre Østfold i Norge og Årjäng, Bengtsfors og Eda på svensk side. Et ev hovedprosjekt kan naturligvis vurdere muligheten for å utvide både geografisk og i tid.

I arbeidet med dette forprosjektet har vi fått bekreftet hvor spennende og på mange måter uverifisert, historien om flyktingetrafikken er. Selvsagt gjelder det spenningen knyttet til den enkelte flykting eller grenselos og deres dramatiske opplevelser. Men like viktig er det å få vite mer om hvordan denne trafikken over grensen hadde innvirkning på dagliglivet både på svensk og norsk side.

I denne rapporten beskriver vi kunnskapskilder (personer, miljøer og tekster) som har spesiell kunnskap eller interesse for dette temaet. Vi har også beskrevet noen aktuelle flyktingeruter, som bør vies spesiell oppmerksomhet. Videre lister vi opp temaer, områder, hendelser som det er naturlig å se nærmere på. Likeledes har vi kommet med et eksempel på hvordan dette arbeidet kan struktureres.

Avgrensninger og syfte

Tid: Andra världskriget. I kommande projekt om gränsen kan unionsupplösningen och emigrationen till USA vara tänkbara tidsepoker att fokusera på.

Plats: Gränsområdet Marker och Årjäng, med tydliga länkar till Indre Østfold, Eda, Bengtsfors, Ed, Aurskog-Høland, Rakkestad och Aremarks kommuner. Ett gränsrotsperspektiv utifrån den svensk-norska gränsen där regionala, nationella och internationella perspektiv vävs in för att ge sammanhang.

Händelser: Flyktingtrafiken i allmänhet och de judiska flyktingarna i synnerhet. Motståndsrörelsen i Norge och det svenska stödet till den. Livet under okkupation (Norge), frihetens pris (Sverige).

Metod: Skapa norsk-svenska samarbetsprosjekt kring dessa frågor.

Nyckelord: demokrati, medmenschlighet, kurage, solidaritet, menneskelige rettigheter, kulturforståelse, värn mot totalitäre ideologier, flykting igår, idag och i morgon. Att forstå och lære sig av historien for å kunne møte framtiden.

Vår anbefaling: Vi vil sterkt anbefale at en søker å starte et prosjekt som kan lære oss mer om hvordan det var å leve i grenseområdet mellom Norge og Sverige i 1940-1945. Hvordan det var å være okkupert og så nær friheten, og hvordan det var å være nabo til den okkuperte. Hovedprosjektets mål må være å formidle kunnskap om livet i grenseland til nye generasjoner.

September 2022

Trond Andreas Enger/Ruben Agnarsson

IDEER TIL AKTIVITETER I ET HOVEDPROSJEKT

Følgende innhåll tas fram i samarbeide mellom norsk og svensk eiere av hovudprosjektet med målet att skapa en gemensam og heltäckande bild og skapa og hålla liv i ett intresse för projektet. Projektet består i huvudsak i tre huvuddelar: De geografiska platserna (främst flyktingrutterna), kunskapscentret i Töcksfors og flyktingerutesenteret i Trøgstad. Nyckelord är samarbeide, samordning og synergi.

Huvudprosjekt – forslag på innehåll

Hemsida

Innehåll:

- Översikt över alla historiska platser. Karta.
- Beskrivning av historiska platser.
- QR-koder på plats hänvisar till hemsidan.
- Beskrivning av historiska hendelser. Tekst/bild. Film.
- Flyktingberättelser. Tekst/bild. Film.
- Flyktinglotsberättelser. Tekst/bild. Film.
- Ögonvittnesberättelser. Tekst/bild. Film.
- Intervjuer med historiker. Tekst/bild. Film.

Kommentar:

All informasjon på hemsidan kan göras tillgänglig på historiska platser via qr-koder eller knytas till geografiska punkter.

Platser att uppmärksamma

via skyltar og QR-koder (med hänvisning till ytterligere info på hemsidan).

Välja ut 3–4 flyktingrutter.

Välja ut 2–3 kurir-rutter.

Välja ut gränsstationer/gränsövergångar.

Välja ut platser där viktiga historiska hendelser utspilade sig.

Bokutgivning

4 böcker.

Etablerade historiker/forfattere skriver böcker utifrån det material som samlats in.

Seminarier

4 seminarier/event med forfattere, historiker, överlevande m.m. anordnas på projektets tema, eksempelvis:

- Förintelsen
- Norge under okkupation
- Gränsen till Sverige – skillnad mellom liv og död.
- Frihetens pris.

Tidning/tidskrifter/broschyre

4 tidningar som distribueras till alle hushåll i gränsregionen.

Tidningarna lyfter fram både hemsida, geografiska steder, böcker og ev. seminarier. Artiklarna i tidningen används för att oppdatere hemsidan.

Kunskapscenter i Töcksfors

Samtlige ovanstående aktiviteter og framtagna berättelser kan kopplas till och användas i det kunskapscenter i Töcksfors som presenteras i den PM som ligger som bilaga till denna forstudie.

Hovedprosjekt – forslag til innhold

Hjemmeside

Innhold:

- Oversikt over alle historiske plasser. Kart
- Beskrivelse av historiske plasser
- QR-koder på stedet henviser til hjemmesiden
- Beskrivelse av historiske hendelser. Tekst/bilde. Film
- Flyktingehistorier/fortellinger. Tekst/bilde. Film.
- Flyktingeloshistorier/fortellinger. Tekst/bilde. Film.
- Øyevitnefortellinger– Tekst/bilde. Film.
- Intervju med historiker. Tekst/bilde. Film.

Kommentar:

All informasjon på hjemmesiden kan gjøres tilgjengelig på historiske steder via QR-koder eller knyttes til geografiske punkter.

Steder å synliggjøre

med skilter og QR-koder (med henvisning til ytterligere info på hjemmesiden).

Velge ut 3–4 flyktingeruter

Velge ut 2–3 kurér-ruter

Velge ut grensestasjoner/grenseoverganger

Velge ut plasser/steder der viktige historiske begivenheter utspilte seg

Bokutgivelse

4 bøker

Etablerte historikere/forfattere skriver bøker utfra det materialet som samlers inn.

Seminarer

4 seminarer ev. med forfattere, historikere, overlevende m. fl. ordnes etter prosjektets temaer, for eksempel:

- Holocaust
- Norge under okkupasjonen
- Grensen til Sverige – forskjellen mellom liv og død
- Frihetens pris.

Avisutgivelse/brosjyre/trykksak

4 hefter som distribueres til alle husstander i grenseregionen.

Heftene presenterer både hjemmesiden, geografiske steder, bøker og ev. seminarer. Artiklene i heftet brukes for å oppdatere hjemmesiden.

Trøgstad fort

Alle de ovennevnte aktivitetene og historiene kan kobles til og brukes i flyktingerutesenteret i Trøgstad fort som er presentert i PM vedlagt dette forprosjektet.

Tysk transittrafik i svenska Helsingborg 1943.

FORSLAG PÅ FLYKTINGERUTER OG KURIRRUTER/KURÉRRUTER

Flyktningruter:

- Fra Trøgstad Fort til Skrikerudtjern – ei opplærings- og opplevelses -rute knyttet til flyktningsenteret på Trøgstad Fort. Ruta går bare i utmark og skogsterreng, og er sånn sett tilgjengelig hele året. Det blir muligheter for å drøfte mange etiske spørsmål underveis og ved bredden av Skrikerudtjern, for det var her ekteparet Feldmann ble tatt av dage i 1942.

- Flyktningmarsruta – Den ruta Rødenes IL bruker i sitt årlige arrangement. Ei fin rundløype, fra Skogstadveien 100 opp til riksgrensa og alternativ rute ned (Totalt 12 km).

- KOMMUNISTRUTA – Hele eller deler av denne ruta kan gås, men en del dyrka mark tvinger fram noen alternative traseer. Begynner med rotur over Øyeren (flyktingene ble gjerne hentet på Enebakk/Spydebergsida) – mange ulike loser hadde ansvar for forskjellige deler av ruta helt fram til grensa. (Se grenselos Trygve Orderuds egen beretning).

- MILORG/Timianruta

- Från Oslo över Fetsund och Römungsnäset

- Från Oslo över Arneberg till Falltorp i norra Värmland

Kurirruiter:

Via Ed och därefter:

- Norra Bråtane
- Nössemark
- Rävmarken
- Ulevattnet

Andre – det må selvsagt tenkes historisk, men også praktisk når en velger hvilke traséer som bør få oppmerksomhet.

VEIEN VIDERE:

Her er en liste over saker, forhold, hendelser som er vel verdt å jobbe videre med, dersom en skal følge opp ønsket om et hovedprosjekt.

- MOTTAKERAPPARATET for å ta imot flyktinger, som vokste seg stort etter hvert.
- DEN NORSKE LEGASJON I STOCKHOLM fra 4 ansatte før krigen, til enadministrasjon på 1200 ved krigsslutt
- POLITITROPPENE (Reservepolitiet)– en norsk militær styrke på svensk jord – fikk navnet polititroppene. Talte 14000 mann på slutten av krigen.
- FELDMANNSAKEN kan man aldri bli ferdig med. Den handler om det jødiske ekteparet Rachel og Jakob Feldmann som ble myrdet av to grenseloser høsten 1942. De to losene skulle hjelpe ekteparet til frihet i Sverige, men i stedet ble ekteparet drept og likene senket i Skrikerudtjern. Losene stjal også penger og andre verdisaker fra ekteparet. I rettsoppgjøret etter krigen innrømmet losene at de hadde drept ekteparet, men de ble likevel frikjent både i tingretten og lagmannsretten. Det er skrevet en bok: «Ekko fra Skriktjern» og laget en film: «Over grensen», som beskriver denne saken. Men denne mørke historien berører fortsatt og vil være av interesse for stadig nye generasjoner.
- CARL FREDRIKSENS TRANSPORT verdt å bruke tid på, her er det også historieskriving
- LENSMANNEN OG LANDSFISKALEN Lensmann Sverre Lislegaard og landsfiskal Åke Gertner. To myndighetspersoner som det ville vært spennende å forstå og å få vite mer om.
- GRENSELOSENE ODDMUND OG ODDVAR Hvis man skulle prøve å bli bedre kjent med noen grenseloser, så ville jeg valgt ut Oddmund Gimmingsrud og Oddvar Gustavsen
- K-LEIR PÅ MYSEN Det ble heldigvis ikke noe av, men leiren som var under etablering da krigen gikk mot slutten, må jo ha gjort noe med de som visste hva det var eller gjorde seg sine tanker om hva det var de planla.
- GRENSEOMRÅDE I UFREDSTID er på mange måter hovedtema for oppdraget. Forskjellen på å være okkupert og å være nabo til den okkuperte,
- DET STORE INTERNASJONALE PERSPEKTIVET Er det noe å lære av historia, eller er det forklaring på at broderlandene har agert ulikt på en del internasjonale forhold.

Betsy Bryntesson i fra Kroken i Østervallskog (se huset hennes på bildet) serverte enten graut eller velling til opp mot 3000 flyktinger. Det var menneskekjærlighet det, sier Harder Emil Sandvik.

KUNNSKAPSKILDER/PERSONER

Her følger en liste over personer som har spesiell interesse for og kunnskap om lokale forhold under 2.verdenskrig. De fleste er bosatt i Indre Østfold eller Marker kommune. Noen er bare nevnt, mens andre er intervjuet og fått en liten omtale. Lista kan utvilsomt bli lengre, og personene nevnt nedenfor vil kunne lede en videre inn i en spennende historie og spennende historier. Og dess flere som kommer til ordet, dess mer informasjon får en og dess mer sannsynlig er det at en skaffer seg et noenlunde riktig bilde av det som skjedde i grenseområdene våre disse dramatiske årene fra 1940–1945.

Samtidig er tida knapp, for tidsvitnene er ikke mange, og de aller fleste på denne lista er det man vel må kalle «godt voksne».

Nils Skogstad

+47 928 56 595
Skogstadveien 100, 1870 Ørje
f.1933

Nils er sønn av grenselosen Iver Skogstad, og gammel nok til å huske stemningen hjemme på gården. Han husker spenningen, hemmeligholdet og alt det man ikke kunne snakke med andre om.

Nils har vært ordfører i Marker kommune i sammenhengende 20 år. Han er kunnskapsrik, engasjert og fortsatt med sterk og god formidlingsevne.

Nils er opptatt av at det er mange historier. – Det er vel noen som har fortalt, mens andres historier kanskje ikke har vært like framtrødende, sier han. – Men det må ikke bli sånn at noen var viktigere enn andre, det var mange som bidro og 29 flyktningeløser ble arrestert.

” **Min fars historie var en av mange.**

Grete Brustad Nilsen

+47 92403904
Moveien 11, 1870 Ørje
f.1938

Grete kom til Marker som lærer og var seinere kultursjef i Marker i mange år. Fortsatt er hun en aktiv kulturarbeider.

Grete er Cand. Philol. med hovedfag historie.

Grete har bl.a. skrevet gårds- og slektshistorie for Øymark, og «Kulturminner langs Haldenkanalen» 2017

Grete har også skrevet flere lokalhistoriske hefter og artikler. bl.a. «På flukt gjennom Marker. Om flyktninge- og kurertrafikken 1940–1945 i norske og svenske grensetrakter.»

” **Jeg har aldri hørt at noen på svensk side sa et eneste gærnt ord om de som kom som flyktninger fra Norge, selv om det jo ikke var bare, bare å ta imot dem.**

Ole Marius Grønlien

Tel. +47 905 51 655
Sør-Bråthe, Bingenveien 248, 1860 Trøgstad.
f.1955 Sivilagronom, økonomilærer på videregående skole.

Da dattera til Ole Marius gikk på ungdomsskolen, syntes han de lærte for lite om lokale forhold under krigen. Hva som skjedde i Trøgstad og i Indre Østfold.

Ole Marius engasjerte seg for at ungdomsskoleelevene skulle få mer kunnskap om lokal flyktningetraffikk

m.m., og har siden blitt brukt som foreleser og guide for elever som har gått hele eller deler av flyktningeruter. Ole Marius er kunnskapsrik og alltid på jakt etter ny viten. Han er en god formidler, med et sterkt ønske om å videreføre kunnskap. Ole Marius har opptak av intervju med tidsvitner/grenseløser.

” **Hvis du har noe å by på til lokalsamfunnet ditt, og att på til noe du synes er overkommelig eller til og med moro, sånn som jeg synes, da er det er riktig og viktig å formidle videre det jeg har lært og kan.**

Mona Levin var tre år när hon flydde med mamma Solveig via Skogstad gård i Marker. Hon fick sova i Nils Skogstads säng sista natten innan flykten till Sverige.

Harder Emil Sandvik

+47 456 03 706
Festningsåsen 55, 1860 Trøgstad
f 1940

Pensjonert lærer fra Askim videregående skole.

Harder har tatt med elever på vandringer i flyktningenes spor hvert år siden 1991 og til han pensjonerte seg i 2005. Askim videregående skole opprettholdt dette tilbudet fram til 2017.

Harder er nå en etterspurt foredragsholder, med den lokale krigshistorien som spesialitet. Harder har tydelige oppfatninger om sentrale forhold som Feldmannsaken og Carl Fredriksens Transport f.eks. I alle foredrag og forelesninger om flyktningetraffikken, framhever han det gode forholdet til den jevne svensken.

– Vi må ikke glemme hva svenskene gjorde for oss, sier Harder med ettertrykk, for det de gjorde var rett og slett å ta imot 50 000 mennesker og si at det var helt greit at dere kommer hit. I forelesningene mine avslutter jeg gjerne med å fortelle om ho Betsy Brynteson i fra Kroken i Østervallskog. Gjennom gården hennes passerte kanskje så mange som opp mot 3000 flyktninger, og hun serverte enten graut eller velling til dem alle. Det var menneskekjærlighet det, sier Harder.

Harder har opptak av et lengre intervju med den sentrale grenselosen Oddmund Gimmingsrud.

Harder Emil Sandvik ga i 2017 ut den omfangsrrike boka: «Nei, vi ga oss ikke».

Han er godt belest på historie, og en engasjert forteller. Han sier at historie har vært interessant for han helt siden han lærte å lese.

” **Vi er dårligere til å fortelle historier enn tidligere, da muntlige tradisjoner fra generasjon til generasjon var helt vanlig. Derfor er det viktig at vi nå skriver ned historien.**

Kjell-Arne Ottosson

073-056 31 235

e-post: kjell-arne.ottosson@riksdagen.se

Bottner Gate 1, 672 96 Töcksfors

f 1975

Den svenske riksdagsledamoten Kjell-Arne Ottosson, som är uppvuxen 100 meter från gränsen i Östervallskog, fick intresset för flykting-

trafiken med modersmjölken.

– Här i Östervallskog gick den största flyktingleden under andra världskriget, säger den svenske riksdagsledamoten Kjell-Arne Ottosson, som har sitt föräldrahem alldeles i närheten och som nu är tjänstledig från sitt arbete som lärare i norska Rømskog.

– Av de drygt 50.000 flyktingar som flydde till Sverige, kom över 5.000 förbi här, tillägger han och pekar söderut ut, mot gränsövergången i Rommenäs.

Närheten till Oslo och de stora skogarna gjorde att just det här området lämpade sig väl för att transportera flyktingar från Norge till Sverige.

Även gods, vapen och pengar gick åt motsatt håll, påpekar Kjell-Arne Ottosson, som har lett guidade turer om flyktingtrafiken.

”Närheten till Oslo och de stora skogarna gjorde att just det här området lämpade sig väl för att transportera flyktingar från Norge till Sverige. Även gods, vapen och pengar gick åt motsatt håll.

Jon Harald Holm

+ 47 90 170009

f 1945

Efter 25 års arbete kom den norske författaren Jon Harald Holm i maj 2021 ut med boken "Smuglere for Norges frihet" som bland annat beskriver de norska gränslotsarna under andra världskriget och om flyktingrutterna till Bohuslän, Dalsland och Värmland. Jon Harald Holms far var Milorg-chef i

Østfold.

Jon Harald Holm skriver bland annat om Stig Roth som var gruppleddare för Svenska Försvarstabens hemliga underrättelsetjänst C-byrå i Göteborg. Norska motståndsrörelsen, ledd av den norska exilregeringen i London, spionerade mot tyska militära ställningar i Norge åt C-byrå mot att den fick svensk hjälp. 18 förbindelselinjer genom Dalsland (över Ed) organiserades för post, förnödenheter, vapen etc. samt eskort av norska kurirer i utlänningsförbjudna gränsområden.

”De svenska militära underrättelsetjänsten skulle spionera på eventuella tyska krigsförberedelser mot Sverige men ägnade i själva verket nästan mer tid åt att hjälpa den norska motståndsrörelsen.

Lars Hansson

+ 46 702 2000238

f 1945

Doktorsavhandling av Lars Hansson (januari 2019) utifrån drygt 30 000 förhörprotokoll som genomfördes av landsfiskaler längs gränsen i Bohuslän, Dalsland och Värmland och som telefonerades till UD. Han beskriver "den gränslösa gränskulturen". 520 av Norges 2 100 judar räddades under andra

världskriget via gränsövergångar mellan Töcksfors och Skillingmark. Området tog emot 11 000 norska flyktingar och landsfiskaldistriktet var det mest arbetsbelastade av alla utmed den norsk-svenska gränsen, konstaterar Lars Hanssons doktorsavhandling.

32 638 flyktingar från Norge flydde till Sverige via Bohuslän, Dalsland och Värmland. Endast 16 100 flyktingar kom till Sverige över den långa gränsen vid de fyra länen längre norrut.

Flyktingströmmen via Värmland var mer omfattande än i något annat län, det gällde främst Järnskogs distrikt.

”Massflykten från Norge tvingade fram en förändrad inställning till flyktingar i Sverige när de svenska myndigheternas lokala representanter mötte flyktingarnas desperata vädjanden.

Kjell Arne Ottosson vid gränsröset i Östervallskog.

Runo Lilleaasen

+ 47 69 89 56 75, + 47 911 69 803

Østbyveien 57, 1878 Hærland

F. 1954

Runo blir meget engasjert og ivrig når han snakker om flyktingetraffikken og andre forhold under krigen i Indre Østfold. Runo har fungert som prest i grenseområdene Rømskog, Rødenes og Øymark i mange tiår, og kjenner geografien og folk og hverd-

agsliv i grensetraktene, bedre enn de fleste.

Han er fortellerflink og fortellerglad, kan anekdoter og aproposer, og krydrer fortellingen med mange små historier i historien.

Som prest har Runo hatt lange og gode prater med flere grenseløser. Mot slutten av livet har nok noen fortalt presten om opplevelser og følelser som de aldri har fortalt andre før. Og de har nok også åpna for litt andre perspektiver, slik avstand i tid kan gjøre.

Det har vært en kamp om «å eie» fortellingen, mener Runo.

– Kanskje ikke så bevisst, men det ble litt sånn blant annet fordi man forholdt seg ulikt til det å fortelle videre.

I følge Runo så var det flere grunner til at mange av losene ikke fortalte mer om hva de hadde vært med på under krigen. For det første; det helt konkrete, at noen hadde taushetsplikt, for det andre; man prata ikke om det, for det skulle ikke snakkes om krigen. Det var en slags felles forståelse av at det var den beste måten å komme videre på, også var det noen som var så traumatiserte at de ikke orka å snakke om krigen uansett. Lenge trodde man at traumene kunne ties i hel, men det vet vi jo nå at det går ikke.

”Lenge trodde man at traumene kunne ties i hel, men det vet vi jo nå at det går ikke.

Asbjørn Brandsrud

+47 905 00 922

Brandsrudveien 169, 1870 Ørje
f.1956

Asbjørn er cand.philol og cand.theol, med historie hovedfag. Han er oppvokst i Marker og er nå bosatt på Ørje.

Asbjørn har mange år bak seg i norsk utenrikstjeneste, bl.a. som viseambassadør i Berlin. Han har

derfor spesiell kunnskap om de store internasjonale linjene, samtidig som han har den nødvendige lokalkunnskap.

Asbjørn har jobbet for Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), og har svært gode forutsetninger for å se Norge/Sverige i en europeisk sammenheng. Asbjørn er lett å lytte til.

... Og nærmest mens vi snakker, så sender Finland og Sverige sin søknad om NATO-medlemskap.

” Hvordan kan vi få tydelig fram at det går an å lære av historien?

Else Ullman

+47 95 82 8562

Oslo
f.1934

Else Ullman, samt hennes mor og syster, fikk hjelp att gå under jorden og sedan fly till Sverige – samma dag som Donau gick från Oslo med hennes pappa ombord.

– Vi flydde till friheten och han flydde till koncentrationslägret, säger hon.

De plockades upp av en lastbil på Trondheimsveien, strax nedanför Akers sjukhus i Oslo.

– Mamma låg på flaket under en presenning, där låg redan min mammas syster och hennes man, och min mormor.

Det hade blivit mörkt och börjat snöa när lastbilen stannade och chauffören pekade österut "Bara gå raka vägen i en timme så är ni i Sverige."

” I varje hus på den svenska sidan av gränsen så brann det ljus för att hälsa norska flyktingar välkomna till Sverige.

Harrieth Nilsson

+46 73 813 62 40

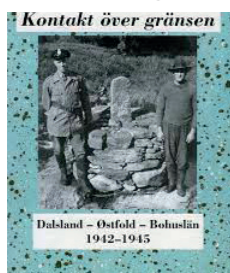
Kroken Lindbo 1, Töcksfors
f.1950

Före detta lärare, har bott i hela sitt liv i Östervallskog precis vid gränsen till Norge. Har som lärare en stor kunskap och ett brett nätverk relaterat till vad som hände i Östervallskog under krigsåren. Hon har bland annat anordnat flyktingvandringar med ABF i

Karlstad. Var den som fick Kjell Arne Ottosson att börja intressera sig för flyktingtrafiken under andra världskriget.

” Jag har varit med och anordnat flyktingvandringar med ABF i Karlstad.

Gudrun Rydberg

+46 70 374 23 27

Mellerrud
f.1952

Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Har skrivit kommentarer till Stig Roths spiondagbok om norska motståndsrörelsens förbindelselinjer genom Dalsland och Bohuslän 1942-1945. Sveriges hemliga underrättelsetjänst organiserade 28 förbindelselinjer genom Dalsland och Bohuslän, varav 18 över Ed, för post, förnödenheter, vapen etc. samt eskort av norska kurirer.

Else Ullman flydde över gränsen till Sverige i norra Värmland samma dag som hennes far sattes på MS Donau för transport till Auschwitz.

Siv Jägerung

+46 531 61161

Björnvik Jägarkasen 1, Årjäng
f.1951

Frilansskribent, författare, hembygdsforskare, Bengtsfors kommuns kulturpristagare. Gav 2005 ut boken "Gränsfolkets berättelser minnen från krigsåren 1939-1945" om minnen från krigsåren i bl a Lennartsfors. Nytryck 2018. I samarbete med Trankils hembygdsförening.

Anders Johansson

tlf +46 709 36 0355

jajajaj1942@gmail.com
f.1942

Har varit journalist på Dagens Nyheter i 35 år, främst som utrikesreporter. Han har kommit ut med böckerna Den glömda armén (2005, 2008) om hur omkring 20 000 norska flyktingar rekryterades i Sverige under andra världskriget till hemlig militärutbildning, De glömda agenterna (2010, 2014) om svenskar som redan från ockupationens första dagar deltog i den norska motståndskampen – trots samlingsregeringens strikta neutralitetspolitik de första krigsåren och De glömda blockadbrytarna (2016 om ett antal människor som förenas av en gemensam drivkraft att trotsa den tyska Skagerackblockaden. Mestadels unga män - de flesta norrmän men även några svenskar och briter - strandade i Sverige. Tillsammans med Mats Wallenius har han även skrivit boken Norges tack för Svensk-norska samarbetfonden.

KUNNSKAPSKILDER/PERSONER, Liste

Lista er alfabetisk på fornavn.

- **Alf Davidsson.** Årjäng, f. 1934. Minns krigsåren, blev sedan Säpo-polis i Värmland och hade kontakt med norska poliser som tjenstgjorde under kriget. Har bandad intervju. Tel +46 705752179.
- **Anna Lodenius.** Har skrevet en biografi om Birger Furugård (föddes 1887 i Silbodalen) och den första boken om den tidiga svenska nazismen.
- **Arne Nilsen,** oppdatert Ørjeboer – ikke kontaktet
- **Björn Fontander.** Författare till böckerna Flykten från Kölen och De onda åren (2006).
- **Eilif Mosbekk** kunnskapsrik med et sterkt Ørjeperspektiv – ikke kontaktet
- **Einar Bjorvand,** Askim +47 906 39 559 er en rik kunnskapskilde for mye historie i Indre Østfold
- **Erik Ulriksson.** Fd tullare, aktiv i Karlanda hembygdsforening. Hans far Elis Ulriksson bodde i området under krigsåren.
- **Gerd Krog** Ørje. Enke etter grenselos – ikke kontaktet.
- **Gøran Faugli, Eidsberg** – i tillegg til å ha sin families grenseloshistorie, er han også leder av Hjemmefrontmuseet i Rakkestad og en viktig og kunnskapsrik kontakt .
- **Jon Gimmingsrud** – NRK-journalist, sønn til grenselos Oddmund Gimmingsrud, Jon er interessert i alt som kan øke kunnskapen om denne tida og grenselosenes historie.
- **Kirsti Jappée** er tidsvitne, bosatt i Halden. 95 år. Hun husker at broren hennes Oddmund Gimmingsrud, som var en meget sentral grenselos, måtte flykte til Sverige. Og hun husker at en annen bror og faren deres gikk som loser. De gikk mest den såkalte kommunistruta.
- **Kjell Gustafsson.** SVT-journalist från Brevik, söder om Åmotfors, som intresserat sig för flyktingtrafiken i Värmland under åren 1940-1945.
- **Kristian Granli** en av de unge interesserte, kanskje spesielt i Feldmannsaken – ikke kontaktet
- **Lars Brander.** Fotograf, stort historisk bildarkiv över Töcksfors. Hans farfar var gränspolis, Lars hittade för några år sedan flyktingförhör på vinden när de städade ut vinden i faderns hus. Förhören lämnades över till Värmlandsarkivet (har samtalat).
- **Leif Granli** tjenestegjorde i forsvaret på Nike og i Folk og Forsvar, var også sekretær i grenseloser og kurerers forening – ikke kontaktet
- **Mona Levin,** flykting över Marker tillsammans med mamma Solveig (har intervjuat).
- **Olle Nilsson och Jenny Moström,** Värmlandsarkivet (har mejlkontakt)
- **Rolf Thomassen** +47 95870046 – leder i Trøgstad Forts venner
- **Roy Haugen** – tidligere rådmann i Rømskog – ikke kontaktet
- **Sigmund Lerheim** – Spydeberg, godt kjent med Indre Østfold historie, og har mange kontakter
- **Svein Nordheim,** Halden og Aremark
- **Tor Idland** aktiv i Askim historielag og medforfatter til flere lokalhistoriske bøker og skrifter – ikke kontaktet
- **Vidar Kjærheim,** Ørje – pensjonert lektor og historiker, Mangeårig leder av Marker historielag – ikke kontaktet
- **Weine Johansson.** Ögonvittne som såg de 5000 norska soldaterna på torget i Årjäng i april 1940 (har bandat samtal). Har tidligere varit drivande kraft i föreningen för Sjöänds Skans i Glaskogen.

KUNNSKAPSKILDER/MILJØER

INDRE ØSTFOLD KOMMUNE

Indre Østfold kommune, opplæringsavdelingen m.fl. satser stort på Fortene i Indre Østfold, med etablering av demokratisenter, flyktningerutesenter m.m. (se egen sak)

TRØGSTAD FORTS VENNER

Trøgstad Forts Venner er en aktiv venneforening med formål å legge til rette for tilgjengelighet til festningsanlegget både utvendig og innvendig. De vil samle og formidle fortets militære historie. Samlingen har også en egen avdeling om Trøgstads sivile liv under andre verdenskrig.

Trøgstad Forts Venner samarbeider nå med Indre Østfold kommune for å etablere et flyktningerutesenter på fortet. Det skal bli et flyktningerutesenter der skoleelever også skal føle på kroppen litt av hvordan flyktningene hadde det. Det er aktuelt for elevene å overnatte ute og selvsagt gå deler av ei flyktningerute. Den mest opplagte er ruta fram mot Skrikerudtjern. Man kan gå i utmark hele veien fra Trøgstad Fort og fram til Skrikerudtjern. Med tanke på hva som skjedde der i 1942, er det en god anledning til å løfte fram og diskutere etiske problemstillinger og vanskelige valg ved bredden av Skrikerudtjern.

FORENINGEN FOR HØYTORP FORT

Foreningen for Høytorp fort ønsker å bevare Høytorp Fort for ettertiden. Gjennom stor dugnadsinnsats har de utført betydelig restaureringsarbeid på fortet, herunder tilbakeføring av tre tårkanoner og opparbeidelse av et lite festning-smuseum.

HJEMMEFRONTMUSEET I RAKKESTAD

Kontaktperson Gøran Faugli Hjemmefrontmuseet i Rakkestad har en betydelig samling etter aktivt dugnadsarbeid gjennom mange årtier. Museet har over hundre meter med glassmontere som inneholder rundt 4000 gjenstander fra 2. verdenskrig. Utstillingene er omfattende og berører okkupasjon, krigshandlinger, Milorg, agenter, Nasjonal Samling, den sivile siden, konsentrasjonsleirene og frigjøringen. (Norges Hjemmefrontmuseum ligger på Akershus festning i Oslo.)

DNT (DEN NORSKE TURISTFORENING) avd. Indre Østfold

DNT IØ v/ Kjersti Berg Sandvik +47 90832424. DNT har en nasjonal flyktningerute, som går litt nord for Indre Østfold, men det er også aktuelt for DNT IØ å merke lokale ruter, dersom frivillige vil ta initiativet til dette, og gjøre den praktiske jobben i terrenget.

Rødenes IL

Rødenes IL er arrangør av flyktningemarsjen. (Se egen sak)

HISTORIELAG

Alle de gamle kommunene i Indre Østfold + Marker, har sine egne, aktive historielag. Alle er aktuelle å kontakte dersom prosjektet skal videreføres.

- Marker historielag v/ Roy Heyerdahl – ikke kontaktet
Marker Historielag utgir ulike publikasjoner som årsskrifter og Markerminner. Flere av disse behandler krigsårene og svensktrafikken (Se spesielt årsskrift 1985)
- Askim historielag v/ Ulf Kolstad +47 91198140 – ikke kontaktet
- Trøgstad historielag v/Ellen Båstad +47 97015134– ikke kontaktet
Trøgstad Historielag utga i 1993 bokverket «Trøgstad 1940–45»
- Eidsberg historielag v/Dag Mysen – ikke kontaktet
- Spydeberg Historielag v leder Anne Sofie Hoff –ikke kontaktet
- Hobøl Historielag ved Asbjørn Hjorthaug – ikke kontaktet

HL-SENTERET PÅ BYGDØY

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter er et forsknings-, dokumentasjons- og formidlings-senter med søkelys på Holocaust og andre folkemord og på minoriteters vilkår i moderne samfunn. Senteret driver både forskning og kunnskapsformidling om sivilisasjonssammenbrudd, folkemord og menneskerettigheter. <https://www.hlsenteret.no/om/>

Minnesstenen "Norges tack" överlämnades 1983 av Norges kung Olav V till Sveriges kung Carl XVI Gustaf. Den är ett tack för att Sverige och den svenska befolkningen hjälpte Norge under andra världskriget då det var ockuperat av Nazi-Tyskland.

VÄRMLANDSMUSEET

Värmlands Museum skulle – tillsammans med Historiska museet – kunna vara en naturlig samarbetspartner för projektet bland annat kring ett eventuellt kunskapscenter i Töcksfors om den norska flyktingtrafiken kring gränsen och dess betydelse när Förintelsen kom till Norge. Se separat PM. Har kontakt med Åsa Hallén, tlf + 46 54 701 1925 .

HISTORISKA MUSEET

Statens historiska museer ska enligt regeringens beslut förbereda och genomföra inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen inom myndigheten. Sveriges museum om Förintelsen ligger i det så kallade Glashuset på Torsgatan i centrala Stockholm. I somras öppnade digital verksamhet och nästa sommar, 2023, ska den första fysiska utställningen stå klar.

VÄRMLANDSARKIVET

Här finns bl a förhörprotokoll efter förhör med norska flyktingar samt ett omfattande bildarkiv från andra världskriget.

SVENSK-NORSKA SAMARBETSFONDEN OCH VOKSENÅSEN

År 2018 fick Voksenåsen den svenska regeringens uppdrag att sprida kunskap om den norska förintelsehistorien och stärka förutsättningarna för hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser. Syftet med resorna till de autentiska minnesplatserna för nazismens offer i framförallt Oslo är att med utgångspunkt i historien reflektera över demokrati, tolerans och personligt ansvar – samt dess utmaningar i en modern kontext. Har besökt Voksenåsen och träffat Anna Florén.

FORUM FÖR LEVANDE HISTORIA

Forum för levande historia är en myndighet under Kulturdepartementet. Uppdraget är att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten ska:

- informera om Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten
- sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde

EDA BEREDSKAPSMUSEUM

Här finns också en flyktingförteckning över samtliga flyktingar som flydde över gränsen från Norge till Sverige inom Järn-skogs landsfiskaldistrikt från hösten 1941 till maj 1945. Detta distriktet omfattade gränsen mot Norge från Hån i Töcksmark till Högsäter i Skillingmark. Totalt finns 9912 personer i förteckningen.

STUDIEFÖRBUND

ABF, Folkuniversitetet, Medborgarskolan, Sensus, Studieförbundet.

HEMBYGDSFÖRENINGAR OCH BYALAG

Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund är en paraplyorganisation för 38 hembygdsföreningar och gillen med anknytning till Dalsland. <https://www.hembygd.se/dalsland>

Värmlands Hembygdsförbund samlar 106 hembygdsföreningar i Värmland, bland annat Blomskogs Hembygdsförening, Eda Sockens Hembygdsförening, Holmedals Hembygdsförening, Karlanda Hembygdsförening, Trankils Hembygdsförening och Östervallskogs Hembygdsförening. <https://www.hembygd.se/shf/find-site>

Håns byalag är en ideell, partipolitiskt obunden förening med uppgift att värna om den egna bygdens historia, utveckling och framtid. <http://www.hansbyalag.com>

MICHAEL BINDEFELDS STIFTELSE TILL MINNET AV FÖRINTELSEN

Micaels mormor kom från en stor judisk familj i Trondheim.

PLATSER AV INTRESSE:

Tullstationen i Hån. 5000 norska soldater anländer i mitten av april 1940. Se bok "Meddelanden från Krigsarkivet 14 Beredskap i väst : Sveriges militära beredskap och gränsen i väster 1940-1945"

Tullstationen i Väng. (Ålderdomshemmet) Tyska soldater irrades sig dit en nyårsafton.

Trossnäs gård. 700 soldater (svenska frivilliga) till stöd för Norge tränades här i slutet av kriget. Norge tackade nej.

Römungsnäset. En av de livligast trafikerade rutterna slutade hos Rut och Paul Edvinsson på Römungsnäset strax innanför gränsen i Östervallskog nordväst om Töcksfors.

Järnvägsstationerna i Kornsjö och Charlottenberg. Tysktrafik, spiontrafik, motståndsmän, permittenttrafiken.

Bron vid Västra Fågelvik. Skyttegravar.

Torget i Årjäng. Hit kom de norska soldaterna i april 1945.

Töcksfors centrum. Thons lokal som Årjängs kommun tagit ett inriktningsbeslut om. Se separat PM.

Gränshotellet. Försvarsanläggningen på höjden söder om Gränshotellet Victoria i Töcksfors består av skyttegravar och ett antal skyttevärn.

Skansar i Värmland. visitvarmland.com/tips-och-guider/karta-over-skansar

Sjöänds skans, Glaskogen. Under kort tid byggdes över hundra skansar längs den svensk-norska gränsen och en av dem var Sjöänds skans i Glaskogen utanför Årjäng.

Skans 122 Orrtjärn, Lennartsfors. Denna skans var troligtvis färdigbyggd 1941, och skulle hindra en fiende som landsigtigt vid Grunnerud att ta sig vidare mot Lennartsfors.

Gammalgården. Skulle kunna vara plats för en utställning om de 18 förbindelselinjerna genom Dalsland för C-byrån och norska motståndsrörelsen. I samarbete med Dals Eds kommun.

Snublesteiner er minnesmerker over ofrene for nazismen under andre verdenskrig. Snublestein, no viser hvor snublesteiner for deporterte jøder fra Norge er lagt og gir informasjon om hver enkelt person det er lagt stein for.

FLYKTINGERUTA DNT

Flyktingeruta er betegnelsen på en fottur langs én av rutene som ble brukt av kurerer og flyktingeloser for å frakte post, utstyr eller mennesker over grensen til Sverige. Ruta begynner ved Skullerudstua i Oslo og går østover gjennom kommunene Enebakk, Lillestrøm, Aurskog/Høland og Eidskog til Sverige.

Flyktingeruta følger den såkalte Timianruta fram til Øyeren. På den østre siden av Øyeren møttes flere ulike flyktingeruter fra ulike deler av Østlandet, og flyktingeloser eskorterte flyktingene videre mot Sverige. Mange av dem som flyktet ut av Oslo ble fraktet med bil eller buss et stykke på vei, men de fleste hadde en lang og farlig tur over flere dager før de kom over grensen. Denne flyktingeruta følger en trasé som ble brukt av mange og er totalt 120 km lang.

Denne flyktingeruta som merket tur, ble innviet 9. juni 1995 i forbindelse med frigjøringsjubileet. I 2015 ble turen nymerket og lansert som en historisk vandrerute av Den Norske Turistforening og Riksantikvaren.

Langs Flyktingeruta ligger det flere hytter, koier, gårdstun og andre bygninger som ble brukt som skjulesteder og til ly og overnatting for flyktinger og kurerer. <https://ut.no/turforslag/1115777/flyktingeruta-historisk-vandrerute>

GRENSELOSMUSEET

Grenselosmuseet er et lite museum i Eidskog kommune, som ligger ved den oppmerkede Flyktingeruta. Museet forteller om situasjonen til grenseloser og kurerer, og deres arbeid med å frakte personer og post over til Sverige under den tyske okkupasjonen.

Museet holder til i ei nedlagt skolestue ved innsjøen Skjervangen og Sootkanalens nordre startpunkt, bare et par kilometer fra grensa mot Sverige. Stua blei under krigen brukt som skjulested for flyktinger og kurerer. På museet kan man se ulike gjenstander som ble brukt i forbindelse med grensetrafikken, svenske lister over registrerte flyktinger finnes også der.

<https://www.eidskog.kommune.no/tjenester/kultur-og-fritid/museum-og-kulturminner/grenselosmuseet/>

INDRE ØSTFOLD KOMMUNE

Indre Østfold kommune satser tungt på Høytorp og Trøgstad fort, som alternativ undervisningsarena, som demokratisenter, som flyktingerutesenter m.m.

Planen om et opplegg som «bruker historien for å bygge fremtiden», har blitt godt mottatt. Det har vært stor politisk vilje til å satse på dette unike prosjektet.

Utdrag fra den kommunale saksutredningen:

«Kanonene på festningene var rettet mot Sverige, i tilfelle svensk invasjon, men de ble aldri brukt mot øst. Under 2. verdenskrig ble nabolandet i stedet en trygg havn for flyktinger. Flere tusen fant redningen gjennom fluktruter i grensetraktene i dette området.

I dag står fortene igjen som historiske minnesmerker. De vitner om at de som gikk foran oss, ville beskytte folkets frihet og selvstendighet. Nå skal vi gi nytt liv til disse festningene, Forsvarsverkene i Indre Østfold skal igjen rustes opp for å verne om de verdier som betyr mest for oss. Denne gangen som kompetansesentre og arenaer for opplevelser og opplæring.

Fluktrutene vil benyttes som en del av vårt undervisningsopplegg. Det vil også være mulighet for overnatting på fortene.»

Trøgstad fort vil bli base for et flyktingerutesenter, hvor man belyser dagsaktuelle temaer med utgangspunkt i lokale hendelser under krigen:

- Flukt fra et totalitært system og forfølgelse, til frihet
- 2. verdenskrig. Jødeforfølgelse og flyktingeruter
- Mennesker på flukt i dag. Flyktingeleirer.

Senteret skal fortelle om invasjonen fra en fremmed makt, forfølgelse og deportasjon, men også oppofrelse og innsats blant motstandsfolk og grenseloser. Den historiske konteksten blir utgangspunkt for å ta opp temaer som undertrykkelse og mennesker på flukt i dag. Undervisning, bilde, lyd og film vil utfordre den enkelte. Hvordan forholder vi oss til flyktinger? Hva betyr friheten for oss?

• Flyktingerutesenteret skal ivareta undervisningsopplegg for 9. klassetrinnet. Andre ungdomsskoletrinn, samt VGS er også aktuell målgruppe.

- Ut ifra senteret vil det legges til rette for å gå deler av flyktingeruter, enten direkte fra fortet eller med transport.

Se eget vedlegg (PM 1).

Flyktingemarsjen arrangeres av Rødenes Idrettslag i Marker kommune.

FLYKTINGEMARSJEN

Flyktingemarsjen er en turmarsj som arrangeres av Rødenes Idrettslag i Marker kommune. Marsjen har blitt arrangert hvert år siden 1982, med unntak av i koronaåret 2020.

Løypa er ei godt merket rundløype. Traseen er i lett skogsterreng, fra Skogstad gård (Skogstadveien 100, 1870 Ørje) til Hansebakkrysa (riksrøys 35) og i en annen trasé tilbake til Skogstad gård (ca.12 km).

Brosjyret tekst fra Rødenes IL:

Historien bak Flyktingemarsjen

Den ruten som Flyktingemarsjen følger, er i store trekk den som grenselosene Arthur Gåseby og Iver Skogstad brukte under 2.verdenskrig.

Det var Arthur Gåseby som begynte med denne flyktingtransporten i slutten av 1940. Han fortsatte fram til april 1942, da han selv måtte rømme til Sverige.

Iver Skogstad var allerede i gang med flyktingtransport, men da Gåseby rømte, overtok Skogstad hans rute og forbindelser. Skogstad drev virksomheten fram til oktober 1944, da han ble arrestert av tyskerne og satt på Grini fram til frigjøringen i mai 1945.

Hvor mange mennesker disse to hjalp til sikkerhet i Sverige, er det ikke noe eksakt tall på. Men det antas at Arthur Gåseby krysset over med 200–300 personer og Iver Skogstad 400–500.

Det var flyktinger, svært ofte jøder, som de enten møtte i Oslo og utstyrte med falske grenseboerbevis, eller som de møtte på vestsiden av Rødenessjøen. De fraktet flyktingene over med båt, ga dem mat og kanskje noen timers søvn, før de midt på natta, i stummende mørke, førte dem over til svenske militærmyndigheter i Långvassdalen.

Grenselosene gikk forskjellige ruter, men den stien som Flyktingemarsjen følger, er den som ble mest brukt.

Den 40. flyktingemarsjen, ble gjennomført på frigjøringsdagen 8.mai 2022

«... Jeg roper med siste pust av min stemme

Du har ikke lov å gå der og glemme!»

Fra Arnulf Øverlands dikt: Du må ikke sove

BÖCKER, FILMER, TIDNINGAR, UTSTÄLLNINGAR, HEMSIDOR

Gränsfolkets berättelser (bok)

Siv Jägerung gav år 2005 ut en bok om minnen från krigsåren i bl a Lennartsfors. Nytryck 2018. Trankils hembygds-förening. Har haft kontakt. Tel +46 573-301 28

Kurirer, flyktinglotsar och slippegång (bok)

Gösta Johannesson skriver (1999) om värmländska och dalsländska personer som hjälpte den norska motståndsrörelsen under krigsåren.

Gränsbo i krigets skugga (bok)

Willy Olofson har i en bok samlat in vittnesmål från värmlänningar (utgiven 2012) som bodde längs svensk-norska gränsen och stödde den norska frihetskampen (finns på bibliotek).

Vid gränsen (avhandling)

Doktorsavhandling av Lars Hansson (januari 2019) utifrån drygt 30 000 förhörprotokoll som genomfördes av landsfiskaler längs gränsen i Bohuslän, Dalsland och Värmland och som telefonerades till UD. "Den gränslösa gränskulturen".

From indifference to activism (avhandling)

Avhandling år 1998 av Paul Levine (forskare bakom Göran Perssons satsning "Levande historia") som beskriver hur UD gick från stängda gränser till aktivism mot tyska judepolitiken (danska judarna och Raoul Wallenberg till Budapest). Gick hans kurs på Uppsala universitet på 1990-talet.

"Flykten över gränsen" (film)

Film från 2020 om judarna Sarah och Daniel ska i december 1942 deporteras från Norge. De gömmer sig i källaren hos en familj innan de flyr från tyska soldater för att komma till Sverige.

"Flykten till Sverige" (bok)

Bok från 2020 av forskaren Lars Hansson om flyktingsituationen vid den svensk-norska gränsen under andra världskriget. Har intervjuat. Tel +46 702 200238

Smuglere for Norges frihet (bok)

Efter 25 års arbete kom Jon Harald Holm i maj 2021 ut med boken om de norska gränslotsarna under andra världskriget. Första delen av boken handlar om flyktingrutterna via båt i Østfold. Har intervjuat. Tlf +47 901 70009

Från svenskesuppe till hundra femmor (bok)

Översiktlig beskrivning av svensk-norska samarbetsfonden av Åke Landqvist.

Kontakt över gränsen

Stig Roths spiondagbok handlar om norska motståndsrörelsens förbindelselinjer genom Dalsland och Bohuslän under andra världskriget 1942-1945. Betaniakapellet i Rävmarken, Dals-Eds socken användes som gerillabas och vapendepå för Mil. org. i Halden. Stig Roth var gruppleddare Svenska Försvarstabsens hemliga underrättelsetjänst C-byrån. Norska motståndsrörelsen, ledd av den norska exilregeringen i London, spionerade mot tyska militära ställningar i Norge åt C-byrån mot att den fick svensk hjälp.

18 förbindelselinjer genom Dalsland (över Ed) organiserades för post, förnödenheter, vapen etc. samt eskort av norska kurirer i utlänningsförbudna gränsområden.

Unge tidsvitner (bok)

Birgit H. Rimstad, historiker och tidigare avdelningsdirektör vid Högskolan i Oslo och Akershus, kom 2016 ut med en bok om judiska barn och unga som flydde från den norska förintelsen.

Värmlandsarkivet

Utställning "Värmland i krigets skugga" från år 2020. Sakkunniga: Arkivarie Olle Nilsson och Jenny Moström. Här finns också förhörprotokoll från bl a Järnskögs distrikt.

Digitalt tidningsarkiv, Kungliga biblioteket.

Gå igenom vad NWT, Karlstadtidningen, Dalslänningen m fl tidningar skrev om andra världskriget när allt hände.

hagkomstresor.org

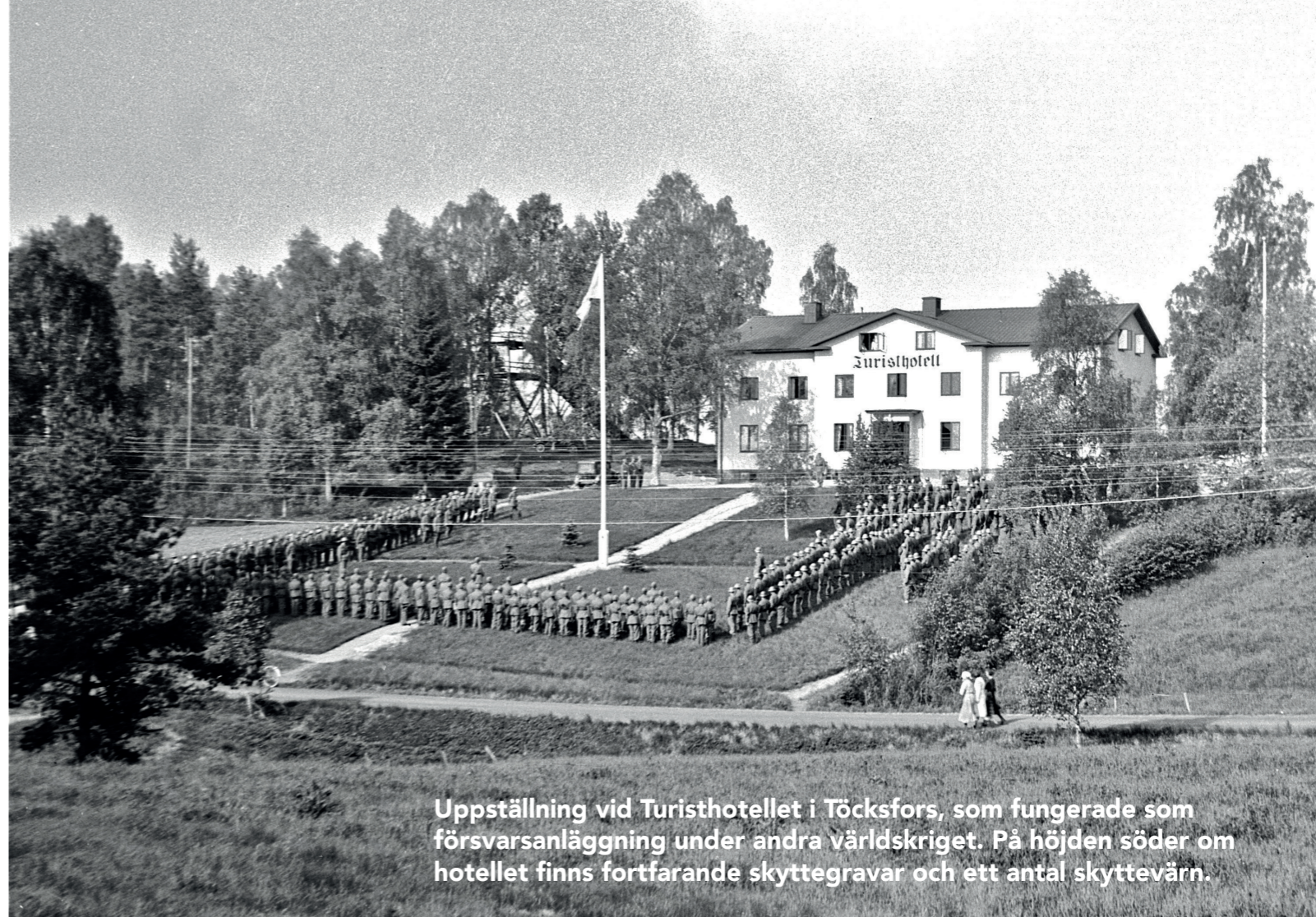
Svensk-norska samarbetsfondens beskrivning av vad som hände när Förintelsen kom till Norge.

visitvarmland.com/tips-och-guider/karta-over-skansar

Visit Värmlands karta över skansar.

Militära minnesmärken i Värmland

<https://www.offkaren.com/wp-content/uploads/2019/08/minnesmarken.pdf>

Upställning vid Turisthotellet i Töcksfors, som fungerade som försvarsanläggning under andra världskriget. På höjden söder om hotellet finns fortfarande skyttegravar och ett antal skyttevärn.

Flykten över Kölen

En SVT-dokumentär från 1995 om flyktingtrafiken från Norge till Sverige under andra världskriget av Lennart Uno Henning Österlund och Björn Fontander. www.youtube.com/watch?v=65PHQyWGKAE
Fontander skrev en bok på samma tema 1979: <https://libris.kb.se/bib/8349071>

www.tocksfors.se

Historiska bilder från Töcksfors.

<https://millamat.com/middag/svenskesuppe>

Recept svenskesuppe.

Den glömda armén (bok)

Bok av Anders Johansson (2005) om hur omkring 20 000 norska flyktingar rekryterades i Sverige under andra världskriget till hemlig militärutbildning. Flera bataljoner dolda bakom det vilseledande namnet polititroppene började rustas 1943, bakom ryggen på den svenska samlingsregeringen och militärledningen.

De glömda agenterna

Bok (2010) av Anders Johansson om svenskar som redan från ockupationens första dagar deltog i den norska motståndskampen – trots samlingsregeringens strikta neutralitetspolitik de första krigsåren. Hjemmefronten fick hjälp av frivilliga soldater, småbönder, poliser, tullare, militärer och andra svenskar, främst i gränsbygderna.

De glömda blockbrytarna

Bok (2016) av Anders Johansson om ett antal människor som förenas av en gemensam drivkraft att trotsa den tyska Skagerackblockaden. Mestadels unga män – de flesta norrmän men även några svenskar och briter – strandade i Sverige.

Norges tack (bok)

På grund av det stora intresset för minnesstenen Norges tack beslutade Svensk-norska samarbetfonden att utge en bok som dokumenterade stenens bakgrund. Skriven av Mats Wallenius och Anders Johansson, utgavs 2016.

Pojke i gränsland (bok)

Olle Högstrand skriver (utgiven 1971) om Daniel som växer upp vid norska gränsen 1941.

BØKER/SKRIFTER/FILMER

- Ragnar Ulstein «Svensketrafikken», 3 binds verk om virksomhet over grensen under 2.verdenskrig

- Lars Hanson: Flukten til Sverige 1940–45 – utgitt 2021

Baserat på studier av over 30 000 forhørsprotokoll av svenska landsfiskaler har Hansson kartlagt hvilket bemötande drygt 60 000 flyktingar från Norge fick vid de svenska gränsstationerna. Boken ger exempel på såväl stelbent svensk byråkrati som imponerande civilkurage hos människor på båda sidor gränsen. Det klargörs också att målsättningen för flyktingpolitiken i början av andra världskriget inte var humanitär, utan för att skydda Sverige mot de stora flyktingströmmarna i omvärlden. Den inhumana flyktingpolitiken ändrades först när den tyska krigslyckan vände. (Wikipedia)

- Arvid Johanson: Grenseland i ufredsår utgitt 1985

Om Halden og distriktene under den andre verdenskrigen. Forfatteren var Stortingsrepresentant for AP i til sammen 5 perioder.

- Stig Ekman og Ole Kristian Grimnes (red): Broderfolk i ufredstid.

En antologi om norsk–svenske forbindelser under annen verdenskrig, 1991

- Ole Kristian Grimnes: Et flyktingesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940–45

- Grenselosen – Særtrykk av medlemsbladet til Grenselosers og Kurerers Forening (utgaver fra 1975 til 2012)

- «Hva visste hjemmefronten?» Marte Michelets bok skapte engasjement

- På flukt gjennom Marker (hefte) – Grete Brustad Nilsen

- Trøgstad 1940–45 – Trøgstad historielags krigshistoriekomité. Noe tunglest, mangler noe redigering og litt dobbeltsjekk av fakta, men med mange skatter for den som leter, utkom 1993

- Thor Krog: Grensebeboerne – en omfattende og lavmælt bok om livet i grenseområdet under krigen

- Sigurd Senje: Ekko fra Skrikstjenn (Pax forlag, 1982) En dokumentarroman basert på «Feldmann-saken»

- Harder Sandvik: «Nei, vi ga oss ikke» 2017 En omfangsrik bok om historier og begivenheter i Indre Østfold under krigen.

- Trøgstad og Krigen – 1989 – en filmatisering av lokale krigshandlinger ved Kolbjørnrud i Trøgstad i april 1940 og om dagliglivet under krigen Dagliglivet under krigen godt beskrevet i en denne filmen fra 1990. Opptakene er gjort i årene 1985–89, ansvarlig Trøgstad heimvernsområde og kulturetaten Trøgstad kommune

- Bente Erichsen: Over Grensen (1987) basert på Sigurd Senjes bok.

Over grensen eller Feldmann-saken er en norsk spillefilm som hadde premiere 19. februar 1987. Filmen handler om Feldmann-saken fra 1942. Ekteparet Jacob og Rakel Feldmann skulle flykte til Sverige med...

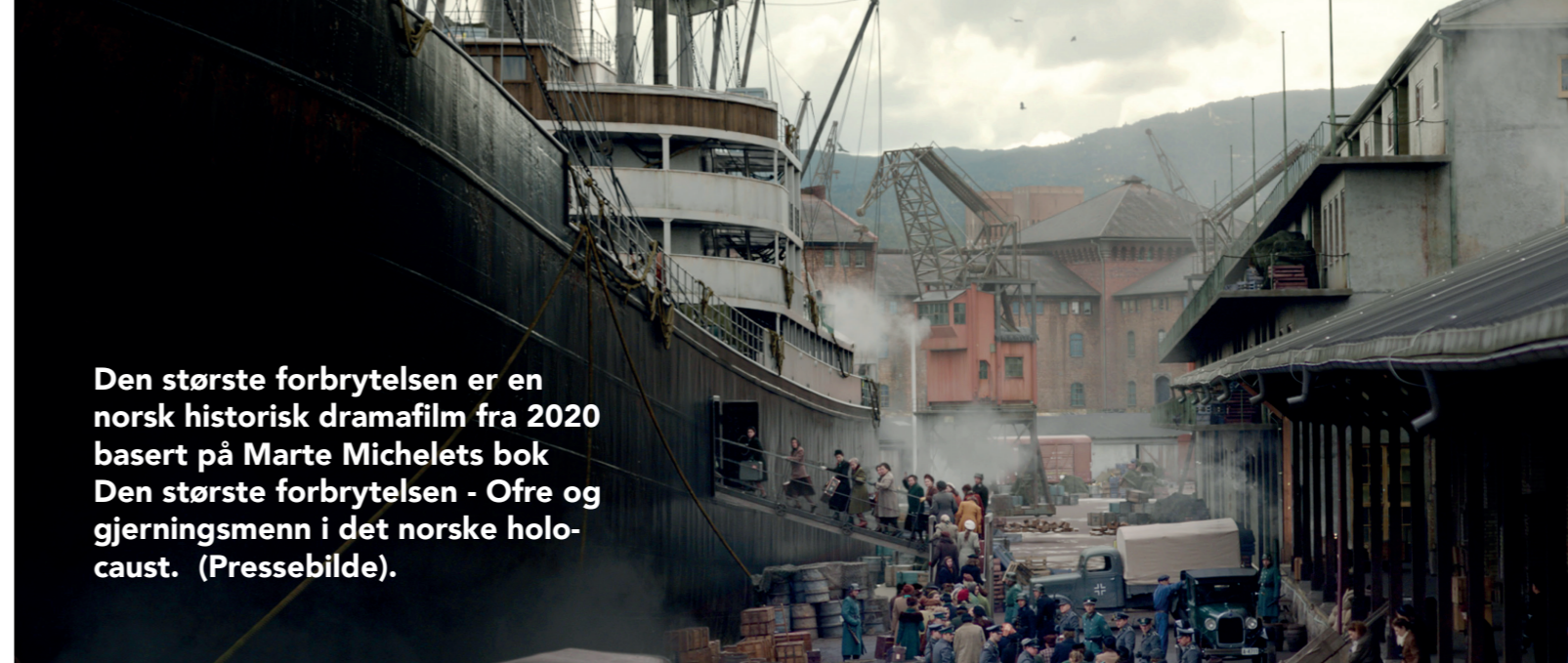
- Rød snø (svensk tittel: Röd snö) er en norsk–svensk krim- og thrillerserie som ble sendt på NRK Fjernsynet og SVT 2 i 1985. Hovedrollene ble spilt av Kjersti Holmen, Sven Nordin og Tomas von Brömssen....

- Flukten over grensen

Drama/familiefilm fra 2020. Det er desember 1942, og fire barn er på flukt fra tyske soldater. Målet er å komme seg til Sverige. Det blir en flukt på liv og død, men heldigvis møter de gode hjelpere underveis.

- BOK: Det svenske sviket – 1940–1945 av Eirik Veum

«Etter annen verdenskrig har det gode forholdet mellom Sverige og Norge blitt trukket frem som en viktig del av krigshistorien. Begrepet «broderfolk» brukes for å understreke det nære og fortrolige vennskapet. Vi blir fortsatt fortalt at under krigen ble Sverige vår redning fordi svenskene ville hjelpe oss. Det er bare en del av sannheten. Nordmenn som ønsket et fritt Norge hadde et svært anstrengt forhold til Sverige gjennom store deler av annen verdenskrig. Blant de okkuperte vokste det fram et glødende hat mot svenskene. Det var vanskelig for dem å akseptere at svenske myndighetsorganer var en viktig samarbeidspartner for Tyskland gjennom de dramatiske krigsårene. Med vantro så nordmennene hvordan nabolandet ga Tyskland bistand og støtte under felttoget mot Norge, senere under okkupasjonen og ved aksjoner mot den norske motstandsbevegelsen, Etter krigen ønsket vi nordmenn å glemme. Forsoning ble det viktigste. Sverige ble aldri stilt til ansvar for handlinger som kostet norske liv. Det svenske sviket utfordrer det inntrykket vi har av vårt svenske nabofolk før og under okkupasjonsårene. Det svenske maktapparatet støttet ikke Norges kamp mot den tyske okkupasjonsmakten. Frykten for kommunismen gjorde at de i stedet ønsket et nasjonalistisk Europa. Landets myndigheter ville sikre Sverige en posisjon i en fremtidig germansk union der Tyskland bestemte. Å hjelpe Norge var ikke prioritert og vår motstandskamp ble omtalt som ynkelig og unødvendig. Norge ble ofret for «den iskalla egoismens politik» der det viktigste var å unngå at Sverige ble involvert i verdenskrigen. Konsekvensen var et svik mot det norske broderfolkets kamp for sin frihet. Det svenske sviket.»
Vaskeseddel til boka «Det svenske sviket» av Eirik Veum, utgitt på Kagges forlag i 2022.

Den største forbrytelsen er en norsk historisk dramafilm fra 2020 basert på Marte Michelets bok Den største forbrytelsen - Ofre og gjerningsmenn i det norske holocaust. (Pressebilde).

ORGANISATION HUVUDPROJEKT/ORGANISASJON HOVEDPROSJEKT

Prosjektägare/prosjekteiere

På svensk sida föreslås Visit Värmland och/eller Årjängs kommun som projektägare.

På norsk side foreslås Indre Østfold kommune, Marker kommune og/eller Visit Indre Østfold som prosjekteiere.

Andra partner/andre partnere

Värmlandsmuséet, eventuelt i samarbeid med Historiska muséet (som driver svenska Förintelsemuseet), bör knytas till projektet och kan dessutom ha ett ansvar for innehåll og utformningen, samt driften, av den del av kunskapscentret i Töcksfors som handlar om andra världskriget og Förintelsen.

Andra tänkbare samarbeidspartners for den svenska delen av projektet är det planerte flyktinggruttcentret i Trøgstad fort og Voksenåsen/Svensk-norska samarbeidsfonden. Når det gäller tankarna om ett Kunskapscenter med inriktning på innovation, framtidsarbeid og møtesplats mellom Norge-Sverige, är Vinnova, Innovation Norge, Business Sweden og Svensk-norska handelskammaren tänkbare samarbeidspartners.

Østfoldmuseene, eventuelt i samarbeid med Holocaustmuseet og Hjemmefrontmuseet, bør være knyttet til prosjektet og kan også ha noen form av ansvar i Indre Østfolds prosjekt ved Trøgstad og Høytorp fort.

Andre mulige samarbeidspartnere på norsk side er det planerte kunnskapscenteret i Töcksfors og Voksenåsen/Svensk-Norska samarbeidsfonden. Siden Trøgstad og Høytorp fort har fokus på utdanning og sivilsamfunn, kan utdanningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner i både Østfold og Värmland være representert.

Finansieringskilde

Som finansieringskilde for et hovedprosjekt foreslås Interreg Sverige/Norge-programmet.

Huvudprosjektets budget (i tusental)/Hovedprosjektets budsjett (i tusental)

Storytelling (text, bild, lyd, film, redigering, grafikk, hemsida m.m.)	4 000 tsek	2 450 tnok
Skyltar og QR-koder m.m./Skilte og QR-koder	600 tsek	1 400 tnok
Bokutgiving/Bokutgivelse	850 tsek	250 tnok
Seminarer, konferanser, møter/Seminarer, konferanser, møter	600 tsek	270 tnok
Tidning/tidsskrifter/brosjyrer/Avisutgivelse/brosjyre/trykksak	400 tsek	267 tnok
Prosjektledning	2 100 tsek	1 350 tnok
Summa/Sum:	8 500 tsek	5 987 tnok

Tidshorisont

Prosjektet skal pågå i 3 år.

Förslag på styrgrupp/Forslag til styringsgruppe

Visit Värmland, Årjängs kommun, Bengtsfors kommun, Indre Østfold kommune, Marker kommune, Visit Indre Østfold, Värmlandsmuséet og Østfoldmuseene bør være representert i styringsgruppen.

För Kunskapscentret bör en separat styrgrupp finnas med representation från Visit Värmland, Årjängs kommun, Värmlandsmuséet, Svensk-norska samarbeidsfonden, Vinnova, Business Sweden og Svensk-norska handelskammaren.

Prosjektet består av tre delar: De geografiske platserna (fråmst flyktingrutterna), Kunskapscentret i Töcksfors og flyktningsgerutesenteret i Trøgstad fort/Høytorp fort.

GRENSEKOMITEEN
VÄRMLAND - ØSTFOLD

www.varmost.net